

Otistik Özellik Gösteren Çocuklara Sunulan Seçim Fırsatları Ve Etkileri

Burcu Ülke-Kürkçüoğlu *
Anadolu Üniversitesi

Özet

Otistik özellik gösteren bireylerin yaşadığı zorlukların üstesinden gelebilmek ve yeni beceriler öğretebilmek için eğitim ortamlarında pek çok öğretim uygulamaları kullanılmaktadır. Alanyazındaki ilgili araştırmalar incelendiğinde, bu uygulamaların çoğunun bilimsel dayanaklı olmadığı görülmektedir. Seçim fırsatları sunma uygulamaları, otistik özellik gösteren ve gelişimsel yetersizliği olan bireylerin tercihleri doğrultusunda seçimler yapmalarını ve kendi kararlarını vermelerini sağlayan böylece yaşam kalitelerini artıran bilimsel dayanaklı bir uygulamadır. Seçim fırsatları sunma uygulamalarının otizmi de içine alan gelişimsel yetersizlik kategorisinde bulunan bireylerin davranışları üzerinde olumlu etkileri olduğunu gösteren pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmada, seçim fırsatlarını sunma uygulamalarının ne olduğu ve nasıl uygulandığına ilişkin bilgiler verildikten sonra seçim fırsatları sunmanın otistik özellik gösteren bireylerin davranışları üzerindeki etkilerinin ne olduğu tartışılmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda seçim fırsatlarının uygulanması ve yaygınlaştırılması için önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Otistik özellik gösteren bireyler, seçim yapma, seçim fırsatları sunma

Abstract

Various teaching practices in educational settings are implemented to overcome difficulties that children with autism have and teach new skills. When examining relevant research in the literature, it has been seen that most of the interventions are not evidence-based. Providing choice-making opportunities is one of evidence-based practices that provides individuals with autism and developmental disorders to make decisions in accordance with their preferences by making choices and thus enhances the quality of their life. Moreover, there has been much of the research that demonstrates positive effects of choice-making on behaviors of children with developmental disabilities including autism. This article aims to provide information regarding what providing choice-making opportunities is, why it is important, and how it can be implemented. Furthermore, it is aimed to discuss what the effects of this intervention are on behaviors of children with autism and finally make suggestions for implementing choice-making opportunities and disseminating them.

Key Words: Children with autism, choice-making, providing choice-making opportunities

* Arş. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü, Eskişehir, E-mail: bulkekurcuoglu@anadolu.edu.tr

Bireyin kendi yaşamına ilişkin kararlar vermesi, en önemli insan haklarından biridir. Özel gereksinimli bireyler söz konusu olduğunda bu hak ayrı bir önem göstermekte ve özel eğitim alanyazınında bu hak yaşam sorumluluğunu alma (self-determination) olarak yer almaktadır. Ancak, özel gereksinimli bireyler, kendi yaşam sorumluluklarını almada, normal gelişim gösteren bireylere kıyasla daha dezavantajlı olabilmektedir. Çünkü özel gereksinimli bireyler yaşamlarında sınırlı seçeneklerle karşı karşıya kalabilmekte; ayrıca, bu seçenekleri değerlendirmek ve tercih yapmak için gerekli becerilerden de yoksun olabilmektedir. Ancak, özel gereksinimli bireylerin kendi yaşam sorumluluklarını almaları için gereksinim duydukları becerileri onlara öğretmek ve destek hizmetler sağlayarak, onların yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmeleri mümkün olabilmektedir (Wehmeyer, Agran ve Hughes, 1998).

Özel eğitim alanı içinde özel gereksinimli bireyleri yaşam sorumluluklarını üstlenmeye teşvik etmenin önemi, 15 yılı aşkın bir süredir artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Yaşam sorumluluğunu alma, eğitimin son amacı, yetişkinliğe başarılı geçişi sağlamanın önemli bir ögesi ve yaşam kalitesinin temel boyutu olarak tanımlanmaktadır (Shogren ve Turnbull, 2006). Bununla birlikte, yaşam sorumluluğunu alma, bireylerin kendi yaşamları üzerinde kontrol sağlama ve yaşamlarını yönlendirme hakkı ve kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Wehmeyer, 2003). Field, Martin, Miller, Ward ve Wehmeyer (1998) ise yaşam sorumluluğunu, bir bireyin amaca yönelik (goal-directed), kendini düzenleyen (self-regulated) ve özerk (autonomous) davranışlarda bulunmasını sağlayan becerilerin, bilgilerin ve inançların bir kombinasyonu olarak tanımlamaktadır. Tüm bu tanımlar doğrultusunda, yaşam sorumluluğunu almanın, bireyin yaşamını kendisinin yönetmesi için gerekli olabilecek tüm becerileri içeren genel bir ifade olduğu görülmektedir.

Yaşam sorumluluğunu alma kavramının içinde seçim yapma, karar verme, problem çözme gibi becerilerden oluşan farklı öğeler bulunmaktadır (Wood, Karvonen, Test, Browder ve Algozzine, 2004). Ancak, bu öğeler arasında, seçim yapmanın,

özellikle ileri derecede özel gereksinimi olan bireylerin yaşam kalitesi için diğer öğelere göre daha kritik olduğundan söz edilmektedir (Wehmeyer ve diğ., 1998). Çünkü seçim yapma, bireylerin kendi istekleri, inançları, değerleri ve gereksinimleri doğrultusunda çeşitli seçenekler arasından seçimlerini belirterek ve kendi kararlarını vermelerini sağlayarak onların yaşam kalitelerini arttırabilmektedir (Martin, Yu, Martin, ve Fazzio, 2006; Treece, Gregory, Ayres ve Mendis, 1999).

Sonuç olarak, günümüz toplumunda insani bir hak olan yaşam sorumluluğunu alma, toplumda yaşayan her birey için olduğu gibi özel gereksinimli bireyler içinde yaşamlarına ilişkin kendi kararlarını verebilme, bağımsızlaşabilme ve böylece yaşam kalitelerini arttırabilme adına önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, özel gereksinimli bireylere yaşam sorumluluğunu alma içinde yer alan seçim yapma, problem çözme gibi becerilerin öğretilmesinin ve bu becerilerin kullanımına ilişkin fırsatlar verilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, önce seçim yapmanın tanımı, önemi ve nasıl uygulandığı belirtilecek daha sonra da seçim fırsatları sunmanın otistik özellik gösteren bireylerin davranışları üzerindeki etkilerine yer verilecektir. Son olarak da, seçim fırsatları sunma uygulamalarının kullanılması ve yaygınlaştırılmasına ilişkin önerilerde bulunulacaktır.

SEÇİM YAPMA

Yaşam sorumluluğunu almanın öğelerinden biri olan seçim yapma, otizmde içinde yer aldığı gelişim yetersizliği olan bireyler için yaşam kalitesinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Spevack, Martin, Hiebert, Yu ve Martin, 2004). ABD'de son otuz yıldır eğitimciler, araştırmacılar ve politikacılar ileri derecede özel gereksinimi olan bireylerin toplum içinde daha etkin katılımcılar olmalarını destekleyen stratejileri değerlendirmişlerdir. 1980'lerde ileri derecede özel gereksinimi olan bireylerin yaşam kalitelerini arttırmada seçim yapmanın önemi hakkında yapılan tartışmalar, seçim uygulamalarının ve araştırmalarının artmasına neden olmuştur (Shriner, 2000). 1990'lı yıllarda seçim yapma ve yaşam sorumluluğunu alma daha da fazla ilgi görmüş ve özel gereksinimli bireylere yeterince seçim fırsatı verilmediğinin farkına varılmıştır (Shogren, Faggelle-Luby, Bae ve

Wehmeyer, 2004). Bu farkındalık, özel gereksinimli bireylerin eğitim ve rehabilitasyon programlarında bireysel tercihlere dayalı seçimlere de yer verilmesini öngören yasal düzenlemelere de (örneğin, IDEA, 1990) yansımıştır (Wehmeyer ve diğ., 1998). Böylece, özel gereksinimli bireylerin etkili seçimler yapabilmek için gereksinim duydukları becerileri onlara öğretmek için yöntemlerin geliştirilmesine ve bu bireylerin yaşamlarındaki seçim fırsatlarının artırılmasına ilişkin çalışmalar yapılması gereği ortaya çıkmıştır (Shogren ve diğ., 2004).

Seçim ve tercih yapma birbiriyle iç içe olan kavramlar olmasına karşın, tanım olarak bakıldığında aralarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Seçim (choice), pek çok aşına seçenek arasından tercih edilen alternatifi seçmenin eylemini ifade etmektedir (Shevin ve Klein, 1984). Diğer yandan tercih (preference), bireye sunulan seçeneklerle ilişkili olarak bireyin neyi sevdiğini ifade etmektedir (Bambara ve Koger, 1996). Seçim ve tercih arasındaki ilişkiye bakıldığında da seçimin aslında bir tercih ifadesi olduğu görülmektedir. Seçim, fırsat sunulduğunda bireyin bazı uyarılarla ilgilenmek için harekete geçmesiyle gözlenebilmekteyken; tercih, seçilen uyarının birey üzerindeki etkileriyle gözlenebilmektedir (Snell ve Brown, 2000).

Seçim, bir anlamda bireyin kendi yaşamı üzerinde kontrole sahip olmasıdır çünkü bireyin yaptığı seçimlerin sonucu onun için olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Bireyin yaptığı seçimin sonucunda olumlu durumlarla karşılaşmasını mümkün kılabilmek için bireye seçim yapma becerilerinin öğretilmesi ve seçim fırsatlarının sağlanması gerekmektedir. Seçim yapma uygulamaları; bireylere seçenekler sunmayı, kendi tercihlerini belirtmelerine fırsat vermeyi ve sonrasında da seçtikleri nesnelere veya etkinliklere ulaşmalarını sağlamayı kapsamaktadır (Dunlap ve Liso, 2004). Bireylerin hoşlandıkları/istedikleri nesnelere ve etkinliklere ulaşmaları ise, çoğu zaman, doğal pekiştirme işlevi görmektedir. Seçim yapma uygulamalarının:

(a) Toplum ortamlarında yaşam ve çalışma performansını arttırmayı (Kearney ve Mcknight, 1997),

(b) İletişim becerilerini geliştirmeyi (Carter, 2001),

(c) Bireyin hoşnutluğunu arttırmayı (Green, Reid, White, Halford, Brittain, Gardner, 1988),

(d) Motivasyonu arttırmayı (Katz ve Assor, 2007)

(e) Etkinliklere katılma davranışını arttırmayı (Chickie-Wolfe, 1998; Kern, Mantegna, Vorndran, Bailin ve Hilt, 2001; Moes, 1998; Watanabe ve Sturmey, 2003) ve

(f) Davranış sorunlarını azaltmayı (Dunlap, DePerczel, Clarke, Wilson, Wright, White ve Gomez, 1994; Dyer, Dunlap ve Winterling, 1990; Foster-Johnson, Ferro ve Dunlap, 1994; Romaniuk ve Miltenberger, 2001; Shogren ve diğ., 2004) hedeflediği görülmektedir.

Ayrıca, seçim yapmanın, zihinsel ve gelişimsel gerilikleri, duygusal bozuklukları, otizm spektrum bozuklukları, ağır ve çoklu özürleri olan bireylerden oluşan özür gruplarında etkili olduğu görülmektedir (Shogren ve diğ., 2004).

Alanyazında, seçim yapma uygulamasının sakıncalarına ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Sakınca olarak, özel gereksinimli bireylerin anlamsız ya da tehlikeli seçimler yapabilecekleri ve yaptıkları seçimlerin uygun olup olmadığının farkına varamayacakları gibi olasılıklar belirtilmektedir (Kearney ve McKnight, 1997). Bunun yanında, Katz ve Assor (2007), eğer sunulan seçim fırsatları öğrencilerin gereksinimleriyle, ilgileriyle, amaçlarıyla, becerileriyle ve kültürel geçmişleriyle uyumlu olmazsa seçim yapma uygulamalarının motive edici olamayacağından söz etmektedirler. Ancak, ileriki bölümlerde açıklanan planlama ve uygulamalarla bu sınırlılıkların büyük ölçüde kontrol edilebileceği düşünülmektedir.

Seçim yapma uygulamalarında, bireylerin tercihlerine uygun seçimler yapmaları için sunulan seçeneklerin bireylerin verdikleri tepkilere göre tercih edilmediğinin belirlenmesi ve bu duruma göre bireylere seçenekler sunulması gerekmektedir. Bunun için de, seçim fırsatları sunulmadan önce bireylerin tercihlerinin ve tepkilerinin değerlendirilmesi yararlı olabilmektedir.

SEÇİM YAPMA SÜRECİ

Tercihlerin ve Tepkilerin Değerlendirilmesi

Özel gereksinimli bireyler, özellikle ileri derecede özel gereksinimliler, sunulan seçim fırsatları karşısında tercihlerini ifade etmekte veya seçimlerini göstermekte güçlük çekmektedirler. Bu nedenle, özel gereksinimli bireylerin tercihlerini belirlemek amaçlı tercih değerlendirmesinin nasıl yapılacağını araştırmak ve sistematik olarak tercihleri değerlendirmek gerekmektedir.

Tercih değerlendirmesi yapılmasının üç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bireyin kendi kararlarını vermesini sağlayarak yaşam kalitesini arttıran yaşam biçiminin planlanmasıdır. Bir diğeri, eğitimde yer alacak etkinlikleri ve araçları belirlemek için planlama yapılmasıdır. Üçüncüsü de, günlük yaşamda sunulabilecek çeşitli seçeneklere aşina olmak için planlama yapılmasıdır. Örneğin, birey içeceklerden yalnızca kolanın tadını biliyorsa, o zaman, içecek seçenekleri sunulduğunda hep kolayı tercih edecektir. Oysa ki, başka içeceklerin de tadını bilse, belki de içecek tercihi değişebilecektir. Dolayısıyla, bireyin, seçim yapmak için sunulan seçeneklere aşina olması, tercihlerini çeşitlendirebilmektedir (Lohrmann-O'Rourke, Browder ve Brown, 2000).

Tercih değerlendirmesinin sistematik yapılabilmesi için Lohrmann-O'Rourke ve arkadaşları (2000) tarafından önerilen bazı ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler, sistematik tercih değerlendirmesi için sunulan seçeneklerin neler olacağı, bu seçeneklerin nerede ve ne zaman sunulacağı, bu seçenekleri kimin sunacağı, kaç seçeneğin sunulacağı ve hangi tepkinin gözleneceği gibi bilgiler sağlamaktadır.

Tercih değerlendirmelerinde, tekli, ikili ve çoklu uyaran sunumları yapılarak bireylerin tercihleri değerlendirilmektedir. Tekli uyaran sunumuyla tercih değerlendirme türünde (single stimuli/individual stimuli) bireye tek bir uyaran sunulmakta ve bireyin bir uyarana yönelip yönelmediği gözlenmektedir. Uyarıların çiftler halinde sunulduğu sistematik tercih değerlendirmeleri ikili (paired) veya zorunlu seçim (forced-choice) değerlendirmeleri olarak ifade edilmektedir (Harding, Wacker, Berg, Barreto ve

Rankin, 2002; Stafford, Alberto, Fredrick, Heflin, ve Heller, 2002). İki'den fazla uyarının bir seferde sunulduğu tercih değerlendirmeleri ise, çoklu uyaran tercih değerlendirmesi (multiple stimuli/simultaneous/ group) olarak ifade edilmektedir.

Tercih değerlendirmesiyle ilgili yapılan çalışmalarda genellikle ileri derecede özel gereksinimli ve sınırlı dil-iletişim becerisi olan bireylerin yer aldığı görülmektedir (Wehmeyer ve diğ., 1998). Bu değerlendirmede, özel gereksinimli bireylere cazip gelen nesnelere, araçlar ve etkinlikler kullanılmakta ve bunların her biri bir uyaran görevi yapmaktadır. Bu uyarılar bireye tekli, çiftli veya çok seçenekli olarak sunulmaktadır ve sunulan uyarılara bireyin tepkisi belirlenmektedir (Logan ve Gast, 2001). Sunum sırasında, eğer birey sunulan fırsatların %80'inde bir uyarıyı kabul ettiğini gösteren tepkiler verirse (örn; yaklaşma, yenebilen seçenekleri tüketme gibi), sunulan uyarının tercih edilen bir seçenek olduğu düşünülmektedir (Green, Reid, Canipe, Gardner, 1991; Stafford ve diğ., 2002). Eğer birey yapılan sunumların en az %80'inde reddetme tepkileri gösterirse ya da yapılan sunumların en fazla %25'inde kabul tepkileri gösterirse, o zaman bu seçenek tercih edilmeyen bir seçenek olarak düşünülmektedir (Bambara, Ager ve Koger, 1994). Ayrıca, eğer birey sunulan seçenekleri %40-60 düzeyinde kabul ettiğini gösteren tepkiler verirse, o zaman da sunulan uyarının nötr bir seçenek olduğu kabul edilmektedir (Stafford ve diğ., 2002). Sonuç olarak, tercih değerlendirmeleri, özel gereksinimli birey kendisine sunulan seçenekler arasından en çok hoşlandığı, sevdiği ve gerçekten tercih edebileceği nesne ya da etkinlikleri belirlemeye ilişkin önemli bilgiler sağlamaktadır.

Dil ve iletişim sorunu olan özel gereksinimli bireyler kendilerini net olarak ifade etmekte zorlandıkları için, kendi tercihlerini belirtmekte veya sözel olarak ifade etmekte zorlanmaktadırlar. Bu nedenle, özel gereksinimli bireylerle çalışan veya yaşayan bireylerin, çeşitli seçenekler sunulduğunda özel gereksinimli bireylerin verdikleri tepkilerden, bu bireylerin tercihlerini anlamaları gerekmektedir. Özel gereksinimli bireylerin tepki türleri; bu bireylerin özellikleri, seçenek olarak sunulacak nesne veya etkinliklerin

türü, fiziksel çevrenin nitelikleri gibi pek çok etmene bağlı olmaktadır (Wehmeyer ve diğ., 1998). Dolayısıyla, özel gereksinimli bireylerin tepkilerini değerlendirirken mümkün olduğu kadar farklı ortamlarda, farklı zamanlarda ve uzun sürelerle gözlem yapmak büyük önem taşımaktadır.

Wehmeyer ve arkadaşları (1998), özel gereksinimli birey tepkilerini dört grupta ele almaktadırlar: (a) bir nesneye yaklaşma ya da bir nesneyi seçme, (b) bir nesneden ya da etkinlikten keyif aldığı belli etme, (c) bir nesneyle ilgilenme ya da bir etkinlikte kalma süresi, (d) yardımcı teknoloji kullanımı. Aşağıda, bunların her biri ayrı ayrı ele alınmaktadır.

Seçim yapmak için gösterilen tepki türlerinden birincisi, bir nesneye yaklaşma hareketidir. Genellikle, birey sunulan seçeneklerden hangisine doğru yönelip yaklaşıyorsa, o seçeneğin birey tarafından tercih edildiği düşünülmektedir. Eğer birey bu durumun tam tersini sergiliyorsa, sunulan uyarandan kaçınıyor ya da uzaklaşıyorsa, bireyin bu uyararı tercih etmediği düşünülmektedir (Green ve diğ., 1988).

Bireylerin tercihlerini belirten tepkilerden biri de bir nesneden ya da etkinlikten keyif aldıklarını ya da almadıklarını göstermeleridir. Keyif alma ya da almama, bireyin uyarana ilişkin yaptığı jestlerden, mimiklerden ve çıkardığı seslerden anlaşılmaktadır (Green ve Reid, 1999; Green, Reid, Rollyson ve Passante, 2005).

Birey tepkilerinden bir diğeri de bir nesneyle ilgilenme veya bir etkinlikte kalma süresi olmaktadır. Birey uyarana en az üç saniye ilgilenirse (Green ve diğ., 1988; Pace, Ivancic, Edwards, Iwata ve Page 1985; Reid, Emerson, ve Green, 1999), yani belli bir süre uyarana dokunma veya uyararı elinde tutma gibi fiziksel bir yakınlık sergilerse (Roscoe, Iwata ve Kahng 1999; Zhou, Iwata, Goff ve Shore, 2001), sunulan uyarının birey tarafından tercih edildiği düşünülmektedir.

Belli düzeylerde fiziksel ve iletişimsel sorunları olan bireyler tercih tepkisinde bulmakta zorlanmaktadır. Bu nedenle de bu bireyler için alternatif iletişim sistemleri geliştirilmektedir. Örneğin, birey sadece bir düğmeye basarak seçimini ifade edebilmektedir. Bu düğme bir

bilgisayara, ses kaydedicisine ya da diğer araçlara bağlanabilmektedir (Kearney ve McKnight, 1997).

Özetle, bireylerin işlevde bulunma düzeylerine uygun tercih tepkisi bildirmelerinin sağlanması, gerçek tercihlerinin belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, yukarıda belirtilen tepki biçimlerinden biri ya da bir kaç kullanılabilir.

Seçim Yapma Sürecinin Olası Etkileri

Uyarın Nitelikleri ve Sunumu

Seçim yapma süreci içerisinde bireylere sunulacak seçeneklerin başka bir deyişle uyarın nitelikleri, bireylerin tercihleri doğrultusunda seçim yaptıklarını göstermek adına önemlidir. Seçim yapma sürecinde kullanılacak seçenekler niteliklerine göre dört farklı grupta toplanabilmektedir: tercih edilen seçenekler, tercih edilmeyen seçenekler, çeldirici (distractor) seçenekler ve nötr seçenekler. Bu seçenekler seçim yapma uygulamalarında, kendi aralarında eşlenerek sunulmaktadır. Bu eşlemeler de tercih edilen iki seçenek, bir tercih edilen ve bir tercih edilmeyen seçenek, bir tercih edilen ve bir çeldirici seçenek ya da bir tercih edilen ve bir nötr seçenek biçiminde olmaktadır (Beukelman ve Mirenda, 1998; Stafford ve diğ., 2002).

Beukelman ve Mirenda (1998) gerçek nesnelere oluşan seçenek çiftlerinde nesnelere birinin seçiminin yapılması için iki tercih edilen seçeneğin kullanılması gerektiğini, çünkü bunun çok doğal bir seçim biçimi olduğunu belirtmektedirler. Ancak, bu konuya ilişkin olarak Stafford (1999) tarafından bir eleştiri yapılmaktadır. Bu eleştiriye göre, doğal ortamlarda sağlanan seçim fırsatlarının hepsi bireyin tercih ettiği seçeneklerden oluşmayabilmekte; daha açık bir ifadeyle bireyler tercih edebilecekleri ya da edemeyecekleri seçeneklerle aynı anda karşılaşabilmektedirler.

Tercih değerlendirmesinde olduğu gibi, özel gereksinimli bireylerin sunulan seçim fırsatları karşısındaki tepkileri de çeşitlenebilmektedir. Burada önemli olan özel gereksinimli bireylerin gerçek seçim tepkileri göstermelerini sağlayabilmektir. Bu amaçla, seçim yapma uygulamasında kullanılacak uyarınlar, bireyin

beceri düzeyine uygun olarak üç farklı biçimde sunulabilmektedir (Dunlap ve Liso, 2004):

- “Süt mü yoksa meyve suyu mu istersin?” gibi sözel olarak soru sorma
- Bireye meyve suyunu ve sütü gösterme ve soru sorma
- Bireye meyve suyunun ve sütün görsel temsillerini gösterme ve soru sorma

Farklı uyaran sunumlarının yapıldığı seçim fırsatlarına ilişkin yapılan pek çok çalışma bulunmaktadır. Salmento ve Bambara (2000) tarafından yapılan tek-denekli bir deneysel araştırmada, günlük rutin içinde seçim fırsatları sunabilme becerisi üzerine bir personel eğitim paketi değerlendirilmiştir. Bu çalışma sonucunda hem personelin bireylere sağladığı seçim fırsatlarının sayısı, hem de bireylerin yaptıkları seçimlerin sayısı artmıştır. Jolivette, Stichter, Sibilsky, Scott ve Ridgley (2002) tarafından yapılan betimsel bir çalışmada, yedisi özel gereksinimli, yedisi normal olan toplam 14 çocuk gözlenmiştir. Her iki grup çocuğa farklı türde ve sıklıkta seçim fırsatları sağlanmıştır. Özel gereksinimli çocuklara diğerlerine göre daha fazla seçim fırsatı sunulmasına karşın, her iki gruptaki çocukların kendilerine sunulan seçim fırsatlarını aynı oranda kullandıkları görülmüştür.

Sonuç olarak, seçim yapma için bireylere sunulan seçenekler bireylerin verdikleri tepkilere göre çeşitlenmektedir. Bu durum bireylerin tercihlerinin farklılaşabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, bireylere kendi tercihleri doğrultusunda seçim fırsatları sunmak onların daha bağımsız kararlar vererek seçim yapmalarını sağlamaktadır. Bu şekilde yapılan seçimler de bireylerin davranışlarında olası bazı etkilere neden olmaktadır.

Seçim Fırsatlarının Olası Etkileri

Seçim fırsatları, bireye iki veya daha fazla etkinlik, yiyecek, araç vb. arasından seçim yapma olanağının sağlandığı durumlar olarak tanımlanmaktadır (Kearney ve McKnight, 1997). Seçim fırsatları birey davranışlarını olumlu yönde etkileyebilmektedir. Çünkü bireyin tercih ettiği uyaranla etkileşmesine izin vermek; hem bireyi

motive etmekte, hem de birey tarafından daha uygun davranışlar sergilenmesini kolaylaştırabilmektedir. Ayrıca, seçim fırsatları verildiğinde bireyin yapacağı etkinlikleri seçmesi ve bunları sıralaması, bireyin ne zaman etkinliği tamamlayacağını veya hangi etkinliği yapacağını bilmesini de sağlamaktadır. Bilinen ve/veya tercih edilen etkinliklerin yapılması da bireyin performansını olumlu olarak etkileyebilmektedir. Ek olarak, bireyin tercih ettiklerini seçmesi, birey ile seçim fırsatı sağlayan kişi arasında daha olumlu bir etkileşim olmasını sağlayabilmektedir (Jolivette, 1999).

Özel gereksinimi olan bireylerin kendileri için anlamlı olan seçimler yapabilmelerini sağlamaya yönelik, gün içi etkinliklerde ve rutinlerde seçim fırsatlarının sunulması gerekmektedir. Brown, Belz, Corsi ve Wenig (1993) günlük rutin bağlarının çoğu için uygun olan seçim fırsatlarını sağlamak için yedi seçim kategorisi belirlemişlerdir:

- Etkinlik içi seçim: Etkinlik sırasında araç seçimi
- Etkinlikler arası seçim: Yapılacak etkinliklerin seçimi
- Reddetme seçimi: Bir etkinliğe katılmayı reddetme seçimi
- Etkinlikte yer alacak ya da almayacak kişilerin seçimi: Etkinlikler sırasında beraber çalışılabilecek/oturulabilecek arkadaşların seçimi
- Etkinliğin yapılacağı yerin seçimi
- Etkinliğin yapılacağı zamanın seçimi
- Belirli bir etkinliği sonlandırmanın seçimi

Özel gereksinimli bireylere gün içinde uygun fırsatların yaratılmasında bu yedi kategori temel alınabilmektedir. Bu kategoriler, rutinin işlevine göre farklı seçim çeşitlerinin kullanılmasını sağlayabilmektedir (Brown ve diğ., 1993).

Özel gereksinimi olan küçük çocuklar için uygulamalar, etkinlikler, rutinler ve öğretim programı içinde seçim yapma fırsatlarının okul günü boyunca sağlanması önemlidir. Gün içinde seçim fırsatları sağlamada dikkat edilmesi gereken

iki etmen bulunmaktadır. Bunlardan biri, Shevin ve Klein (1984) tarafından da belirtildiği gibi, öğretim programı içinde önce çocuğun eğitim ortamıyla ilişkili gereksinimlerini belirlemek, çocuğa nasıl seçim yapılacağını öğretmek ve çocuğa yaptığı seçimin sonuçlarını göstermektir. İkinci olarak, çocuğun gereksinimlerine ve becerilerine uygun olan seçim türünü ve seçim fırsatı sayısını belirlemek gerekmektedir (Jolivet ve diğ., 2002). Ayrıca, özel gereksinimli bireylere sadece okulda seçim fırsatlarının sağlanması yeterli olmamaktadır. Bu fırsatların okul dışındaki toplumsal yaşam ortamlarında da sağlanması gerekmektedir (Beukelman ve Mirenda, 1998).

Seçim fırsatlarının etkilerini inceleyen araştırmalarda, özel gereksinimli bireylere seçim fırsatlarının sunulduğu ve sunulmadığı durumlar karşılaştırılarak, seçim fırsatlarının davranış sorunları, etkinliklerle ilgili olma davranışları ve etkinlik performansı üzerindeki etkileri incelenmektedir.

SEÇİM FIRSATLARININ OTİSTİK ÖZELLİK GÖSTEREN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR

Otistik özellik gösteren bireylerin yaşadığı zorlukların üstesinden gelebilmek ve onlara yeni beceriler öğretebilmek için eğitim ortamlarında pek çok öğretim uygulamaları kullanılmaktadır. Ancak, bu uygulamaların bazılarının etkililiğine ilişkin yeterli bilimsel destek bulunmaktayken; bazılarının etkililiğine ilişkin henüz yeterli destek bulunmamaktadır (Simpson, 2005). Otistik özellik gösteren bireyler için eğitim ortamlarında kullanılan uygulamaların çoğunun bilimsel açıdan desteği olmayan uygulamalar olduğunun fark edilmesi; öte yandan otizm tanısı almış bireylerin her geçen gün sayısının artması, bilimsel dayanakları olan uygulamaların belirlenmesinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Otizm alanındaki bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri de seçim yapma uygulamasıdır (Odom, Brown, Frey, Karasu, Smith-Canter ve Strain, 2003). Alanyazın bu uygulama açısından incelendiğinde, özel gereksinimleri olan bireylere seçim fırsatlarının sunulmasının, davranış sorunlarının

azaltılmasında ve etkinliğe katılımın artırılmasında etkili olduğu görülmektedir.

Seçim yapma fırsatlarının davranış sorunları üzerindeki etkilerine ilişkin yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalara genel olarak bakıldığında, otizm spektrum bozukluğu, gelişimsel geriliği, çoklu özürleri, duygusal ve davranışsal sorunları, orta ve ileri derecede özel gereksinimi olan okulöncesi ve okul çağı çocuklardan oluşan katılımcılarla çalışıldığı görülmektedir. Bunun yanında, bu çalışmalarda; etkinlik seçme, etkinlik sırasını seçme, oyuncak seçme, oyun arkadaşı seçme, günlük rutin içinde etkinlik içi ve etkinlikler arası seçimler yapma, pekiştirici seçme gibi seçim fırsatlarının davranış sorunları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda seçim yapmanın katılımcıların davranış sorunlarını azalttığı gösterilmiştir (Dibley ve Lim, 1999; Dunlap ve diğ., 1994; Foster-Johnson ve diğ., 1994; Jolivet, 1999; Harding ve diğ., 2002; Peck, Wacker, Berg, Cooper, Brown, Richman ve McComas, Frischmeyer, ve Millard, 1996; Romaniuk ve Miltenberger, 2002; Vaughn ve Horner, 1997). Shogren ve arkadaşları (2004) tarafından ise etkinlik sırasını seçmenin ve etkinlikleri seçmenin davranış sorunları üzerindeki etkilerini inceleyen 30 çalışma derlenmiştir. Bu derlemede, katılımcılara seçim yapma fırsatı verildiğinde davranış sorunlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Seçim fırsatlarının etkilerini inceleyen bir diğer grup araştırmada, bağımlı değişken olarak etkinliğe katılım ve beceri performansı ele alınmıştır. Bu çalışmalara genel olarak bakıldığında; duygusal davranışsal sorunları, öğrenme güçlükleri, ileri derecede ve çoklu özel gereksinimi olan okul öncesi ve okul çağı çocuklar ile yetişkinlerden oluşan katılımcılarla çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca, bu çalışmalarda, etkinlikleri veya sıralarını seçmenin etkinlikle ilgili olma davranışları veya etkinlik performansı üzerine etkisi olup olmadığı da incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, kendilerine seçim fırsatları verilen katılımcıların, etkinlikle ilgili olma davranışlarında ya da etkinlik performanslarında artış olduğu belirlenmiştir (Bambara, Ager, ve Koger, 1994; Bambara, Koger, Katzer ve Davenport, 1995; Chickie-Wolfe, 1998; Dibley ve Lim, 1999; Dunlap

ve diğ., 1994; Gunsalus, 2001; Jolivette, 1999; Parsons, Reid, Reynolds ve Bumgarner, 1990).

Sonuç olarak, alanyazında seçim fırsatlarının etkilerine ilişkin yapılmış çalışmalardan elde edilen bulgular, çeşitli seçim fırsatları sunmanın gelişimsel yetersizlik şemsiyesi altında yer alan farklı özür grubundan olan katılımcıların davranışları üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Gelişimsel yetersizlik altında yer alan özür gruplarından biri de otistik özellik gösteren çocuklardan oluşmaktadır. Aşağıda, seçim fırsatlarının otistik özellik gösteren birey davranışları üzerindeki etkilerine ilişkin araştırmalardan söz edilmektedir.

Gelişimsel yetersizlik gösteren bireylerle yapılan çalışmalar gibi otistik özellik gösteren bireylerle yapılan çalışmalar da iki grupta ele alınabilir. Gruplardan biri, seçim fırsatlarının davranış sorunları üzerindeki etkilerine ilişkin yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır. Bu grupta, yalnızca otistik özellik gösteren çocuklarla yapılan yedi deneysel çalışma bulunmaktadır.

Koegel, Dyer ve Bell (1987) tarafından 4-13 yaşları arasında olup otistik özellik gösteren 10 çocukla bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada, bir etkileşim süresince meşgul olunan etkinlik türünün (çocuğun tercih ettiği ya da yetişkin tarafından belirlenen etkinliklerin), sosyal kaçınma davranışlarının oluşumu ile ilişkili olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, çocuk tercihli etkinliklerle sosyal kaçınma davranışları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Bulgular, sosyal kaçınma davranışlarının, çocuklara kendi tercih ettikleri etkinlikleri başlatmaları için ipucu verildiğinde azaldığını; ipuçları tamamen ortadan kaldırıldıktan sonra bile sosyal kaçınma tepkilerinde gerçekleşen değişimin sürdüğünü göstermiştir.

Dyer ve arkadaşları (1990) tarafından ileri derecede otizmi olan iki, zihin özürlü olan bir olmak üzere 5 ila 11 yaş arasındaki üç çocukla yapılan çalışmada, seçim yapmanın ciddi davranış sorunları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada, öncelikle, çocukların tercih ettiği uyaranlar pekiştirici olarak belirlenmiştir. Çocuklar için meslek öncesi ve akademik öncesi becerileri içeren etkinlikler kullanılmıştır. Bu çalışmanın araştırma

tasarımını, tersine çevirme modeli oluşturmuştur. Bu modelin uygulama evresinde çocuklara etkinliklerin ve pekiştiricilerin seçimi için fırsatlar sağlanmışken, uygulamanın geri çekildiği evrelerde de aynı etkinlikler ve pekiştiriciler belirli bir tarifeye göre ve öğretmen girişimiyle sağlanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, öğrencilere öğretim etkinlikleri ve pekiştiriciler arasından seçim yapma fırsatı verildiğinde, sorunlu davranışların daha düşük düzeylerde olduğu görülmüştür. Ancak, iki evre arasında doğru tepkilerin oranı açısından bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Sonuç olarak, etkinlik ve pekiştirici seçiminin sorunlu davranışları azaltmada etkili olduğu; ancak, etkinliklerdeki doğru tepki verme düzeylerinde bir farklılık yaratmadığı görülmüştür.

Carter (2001) tarafından da beş ve yedi yaşlarında otistik özellik gösteren üç çocukla, doğal dil öğretimi süresince seçim yapmanın sorunlu davranışlar, sosyal oyun davranışları ve dil gelişimi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada araştırma tasarımı olarak ABAB ve BABA modelleri kullanılmıştır. Seçim yapılan evrelerde çocuk masanın üzerine önceden konulmuş oyun çeşitlerinden birini seçmeye yönlendirilmiş ve çocuğun seçtiği oyunla ilişkili olarak çocukla etkileşim kurulmuştur. Seçim yapılmayan evrelerde ise terapist çocuğun önceki seçim oturumlarında ilk olarak seçtiği oyunla uyumlu bir oyun seçmiş, çocuğa oyunu tanıtmış ve ipucu sağlayarak çocukla etkileşim kurmuştur. Bu araştırma sonucunda, seçim evreleri süresince sorunlu davranışların azaldığı, oyunu başlatma girişiminin arttığı ve dil becerilerinin geliştiği belirlenmiştir.

Peterson, Caniglia ve Royster (2001) yaptıkları bir araştırmada 10 yaşında otizm tanılı bir çocuğun sorunlu davranışlarının nedenlerine ilişkin işlevsel davranış değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmede öğretmen ilgisi ve etkinlikten kaçma işlevlerinin sorunlu davranış tetiklediği belirlenmiştir. İşlevsel değerlendirmenin ardından yer verilen uygulama süresince çocuğa iki durumu ifade eden kart seçenekleri sunulmuştur. Yeşil kart öğretmenin seçtiği etkinlikle çalışmayı, sarı kart ise çocuğun tek başına etkinliği tamamlamasını ve sonucunda ya sevdiği oyuncakla 5 saniye oynamasını ya da öğretmenin ilgisini kazanmasını ifade etmiştir. Bu uygulamada çocuk hangi kartı

seçerse o kartın gereği yerine getirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, seçim yapmanın sorunlu davranışları okul günü boyunca azalttığı görülmüştür. Ancak, bu çalışmada işlevsel değerlendirme yapıldıktan sonra bir tek evrede seçim fırsatı verilmiştir. Dolayısıyla, bu araştırma deneysel kontrolün zayıf olduğu bir çalışmadır.

Cole ve Levinson (2002), öğretim rutinleri içinde sözel yönergeler veya seçim sorularının kullanımının yedi ve sekiz yaşlarında otizm spektrum bozukluğunu da içine alan ileri derecede gelişimsel bozuklukları olan iki çocuğun davranış sorunları üzerindeki etkilerini karşılaştırmıştır. Bu çalışmada tek-denekli deneysel modellerden ABAB modeli kullanılmıştır. A evrelerinde paraprofesyoneller tarafından çocuklara sözel yönergeler verilmiştir. Eğer çocuk beş saniye içinde tepki vermezse, ikinci sözel yönerge verilmiştir. Ancak, çocuk tepki vermesine rağmen ilk aşamayı bağımsız tamamlayamadıysa, paraprofesyoneller ipucu hiyerarşisini kullanmıştır. B evrelerinde ise daha önce seçim yapma konusunda eğitilen paraprofesyoneller çocuklara beceri analizlerine dayanarak “Ellerini yıkamak için sabun mu yoksa sıvı sabun mu istersin?” gibi seçim soruları sormuşlardır. Bu çalışmanın sonucunda, seçim yapma koşullarında çocukların sorunlu davranışlarının azaldığı görülmüştür. Ayrıca, çocuklardan birinde, rutin basamakları bağımsız yapma girişiminin de arttığı gözlenmiştir. Bu çalışmayla, günlük rutin içine gömülen seçim fırsatlarının davranış sorunları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Newman, Needelman, Reinecke ve Robek (2002), ayırık denemelerle öğretim sırasında seçim fırsatları sağlamanın 7-12 yaşları arasında otizm tanılı üç öğrencinin sorunlu davranışları ve beceri edinimleri üzerindeki etkilerini araştıran bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada tek-denekli araştırma modellerinden dönüşümlü uygulamalar modeli kullanılmıştır. Çalışma öncesinde öğretmen ve öğrenci tarafından pekiştirici ve program sıralarının seçimi yansız olarak yapılmıştır. Her bir öğrenci için üç program belirlenmiştir. Bir öğrenci için renk, nesne ve şekil ayırt etme programları; diğerleri için harfleri ve sayıları ayırt etme ve sosyal sorular sorma programları belirlenmiştir. Öğretmenin seçim yapacağı durumlarda öğretmen

hem öğrencinin kazanacağı pekiştirici, hem de o gün için yapılacak programın sırasını seçmiştir. Öğrencinin seçim yapacağı durumlarda öğretmen “Ne çalışmak istiyorsun?” diye öğrenciye sormuş ve öğrenci hem pekiştiricini, hem de program sırasını kendi seçmiştir. Çalışmanın sonucunda, beceri ediniminin hızı her iki durumda da farklılaşmamıştır. Ancak, öğrencinin seçim yaptığı durumlarda sorunlu davranışların azaldığı görülmüştür.

Seçim fırsatlarının etkilerinin incelendiği bir diğer araştırma grubunu, etkinliğe katılım ve etkinlik performansı ile ilişkili çalışmalar oluşturmaktadır. Bu grupta da, sadece otistik özellik gösteren çocuklarla yapılan iki deneysel çalışmaya rastlanmıştır.

Moes (1998) tarafından yapılan bir çalışmada, öğretmen tarafından verilen ev ödevi etkinlikleri süresince otistik özellikler gösteren 5-9 yaş arası çocuklara seçim fırsatlarının sağlanmasının çocukları nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çalışmada tek-denekli deneysel modellerden ABAB ve BABA modeli kullanılmıştır. Araştırmanın her bir evresi beş oturumdan oluşmuştur. A evresinde çocuklara seçim yapma fırsatı verilmemiştir; öğretmen ev ödevi etkinliklerinin sırasını, etkinlikte kullanılacak araçları ve bu araçların sırasını kendisi seçmiştir. Ancak, kullanılan uyaranlar ve etkinlikler, bir önceki seçim evresinde çocuğun seçtikleriyle aynı olmuştur. B evresinde ise öğretmen iki ödev kağıdını göstererek çocuğa “Hangi ödevi yapmak istersin; matematik mi, okuma mı?” diye sormuştur. Böylece, tüm etkinlikleri ve araçları çocuk seçmiştir. Çalışma sonucunda, ödev etkinlikleri ve kullanılan araçlar çocuk tarafından seçildiğinde, çocuğun performansının arttığı görülmüştür. Ayrıca, çocuğun seçim yaptığı evrelerde etkinlikle ilgili olma davranışlarının arttığı ve sorunlu davranışların azaldığı saptanmıştır.

Watanabe ve Sturmey (2003) ise yaptıkları bir çalışmada, otistik özellik gösteren üç yetişkine iş ortamında etkinlik çizelgeleri süresince sağlanan seçim yapma fırsatlarının, etkinliklere katılım davranışı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırma tasarımı olarak çoklu başlama düzeyi modeli kullanılmıştır. Başlama düzeyi boyunca uygulamacı bu bireyler için tahtaya etkinlik

çizelgelerini yazmış ve etkinlik kağıtlarını dağıtmıştır. Bireylerden bu etkinlikleri 40 dakika içinde tamamlamaları istenmiştir. Bireyler etkinliği zamanında tamamlarsa, sözel pekiştireç almışlardır; tamamlamazlarsa, 5-10 dakikalık aradan sonra diğer etkinliğin başlayacağı söylenmiştir. Uygulama evresinde ise uygulamacı bireylere dokuz farklı etkinlik seçeneği sunmuş ve bunlardan üç tanesini etkinlik çizelge kağıdına yazmalarını istemiştir. Kalıcılık evresinde de, seçim yapma uygulamasının yer aldığı evredekilerin aynı yapılmış ama sözel ipuçları verilmemiştir. Bu çalışma sonucunda, üç bireyde de seçim yapma ve kalıcılık evrelerinde etkinlik çizelgeleri içinde sağlanan seçim fırsatlarının, etkinlikle ilgilenme davranışlarında artışa neden olduğu görülmüştür.

Ülke-Kürkçüoğlu (2007) tarafından yapılan bir çalışmada, bire-bir öğretim sırasında, etkinlik içinde ya da etkinlikler arasında öğretmen tarafından sağlanan seçim fırsatlarının 5-8 yaşları arasında otistik özellik gösteren dört çocuğun etkinlikle ilgili olma ve kendini uyarıcı davranışları üzerindeki etkililiği ve süre açısından verimliliğinin farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Ayrıca, bu uygulamaların kullanımı konusunda Eskişehir ilinde çeşitli kurumlarda görev yapan on yedi özel eğitim öğretmenin görüşleri incelenmiştir. Araştırmada çoklu uygulamalar modeli (A-B-A-C-A-BC) kullanılmıştır. Başlama düzeyleri dışında diğer evrelerin tamamında seçim fırsatları sunulmuştur. B evresinde etkinlikler arası, C evresinde etkinlik içi ve BC evresinde hem etkinlikler arası hem de etkinlik içi seçim fırsatları sunulmuştur. Araştırmanın sonucuna göre, tüm katılımcıların B, C ve BC evrelerinde benzer olarak etkinlikle ilgili olma davranışlarının arttığı, etkinlik içinde ya da arasında öğretmen tarafından sağlanan seçim fırsatlarının kendini uyarıcı davranışları üzerinde hafif bir olumlu etki gösterdiği belirlenmiştir. Ancak, etkinlik içinde, etkinlikler arasında ve etkinlik içi-arasında sunulan seçim fırsatları arasında hem etkinlikle ilgili olma hem de kendini uyarıcı davranışlar açısından bir farklılık olmadığı görülmüştür. Araştırmadaki verimlilik bulguları ise, üç katılımcı için etkinlik içi seçim fırsatı sunmanın diğer seçim fırsatlarına kıyasla daha verimli olduğunu göstermiştir. Sosyal geçerlik bulguları da özel eğitim öğretmenlerinin seçim

fırsatları sunma uygulamalarına ilişkin olumlu görüşler ifade ettiklerini göstermiştir.

Sonuç olarak bu araştırmalar göstermiştir ki, özel gereksinimli bireylere gereksinimleri ve becerileri doğrultusunda farklı ortamlarda, sıklıkta ve türde seçim fırsatları sunulduğunda, bu bireyler gerçek tercihleri doğrultusunda seçimler yapabilmektedirler. Seçim yapma fırsatları ise, bireylerin hem davranış sorunlarını azaltabilmekte, hem de etkinlikle ilgili olma davranışlarını artırabilmektedir. Bu sonuçların tümü otistik özellik gösteren bireyler için de geçerlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Seçim yapma becerisinin otizmi de içine alan gelişimsel yetersizlik kategorisi altında bulunan bireylere öğretilmesi ve bu becerinin kullanımına ilişkin çeşitli seçim fırsatlarının sunulması özel gereksinimli bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda karar vermelerine, başka bir deyişle yaşam sorumluluklarını almalarına katkı sağlamaktadır.

Toplum içerisinde özellikle eğitim ortamlarında otistik özellik gösteren bireylere çeşitli seçim fırsatları yaratmak seçim yapmaya teşvik etmek adına oldukça önemlidir. Eğitim ortamlarında, öğretim oturumları sırasında yapılan etkinliklerin seçimi, etkinliğin yapılacağı yerin ya da zamanın seçimi gibi pek çok seçim fırsatları sunmak mümkün olabilir. Ancak hangi seçim fırsatını sunmanın davranışlar üzerinde daha etkili olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü bu konuda sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan biri, Dibley ve Lim (1999) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, etkinlikleri reddetmenin sıklığı ve etkinlik yapma girişimleri üzerinde okulun günlük rutin etkinlikleri içine ve arasına gömülen seçim fırsatlarının etkileri incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda, etkinlik içi ve etkinlik içi-etkinlikler arası seçim fırsatlarının sunulduğu evrelerde etkinlik yapma girişimlerinin arttığı ve etkinliği reddetme davranışının azaldığı belirlenmiştir. İkincisi ise Ülke-Kürkçüoğlu'nun (2007) yaptığı çalışmadır. Bu araştırmada da etkinlikler arası, etkinlik içi ve her iki seçim fırsatının bir arada kullanılmasının otistik özellikler gösteren çocukların etkinlikle ilgili olma ve kendini

uyarıcı davranışları üzerindeki etkileri karşılaştırılmış ve her üç uygulamanın da benzer etkiler gösterdiği belirlenmiştir. Yanı sıra bu çalışmada sosyal geçerlik verileri toplanmış ve on yedi öğretmene hangi seçim fırsatını tercih edeceği sorulmuştur. Ayrıca, bu üç seçim fırsatı uygulamasından hangisinin süre açısından daha verimli olduğunun karşılaştırılması da yapılmıştır. Bu çalışmaya göre öğretmenler hem etkinlik içi hem de etkinlikler arası seçim fırsatları sunma uygulamasını kullanmayı tercih edeceğini belirtmişken verimlilik çalışmasında etkinlik içi seçim fırsatları sunmanın daha verimli bir uygulama olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu araştırmalar incelenen seçim fırsatları arasında etkililik açısından pek farklılık olmadığı ama bu fırsatların davranışlar üzerinde olumlu etki gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Seçim fırsatları sunmanın etkilerine ilişkin yapılan pek çok araştırma bulunmaktadır ve bu araştırmaların çoğu çeşitli özür gruplarına dahil olan gelişimsel yetersizliği olan bireylerle yapılmıştır. Ancak, özür grupları içinde sadece otizm tanılı olan katılımcılarla yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Gerek gelişimsel yetersizliği olan bireylerle gerekse sadece otizm tanılı bireylerle yapılan çalışmalar incelendiğinde, seçim fırsatları sunmanın davranış sorunlarını azalttığı, etkinlikle ilgili olma davranışlarını ise artırdığı görülmektedir.

Seçim fırsatları sunma çalışmalarına bakıldığında, genellikle otistik özellik gösteren bireylerde sık rastlanan kendini uyarıcı davranışlar, davranış sorunları tanımı içinde ele alınmakta ve ayrı olarak değerlendirilmemektedir. Kendini uyarıcı davranışların ayrı olarak incelendiği iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan biri, Morrison ve Rosales-Ruiz'in (1997) yaptıkları çalışmadır. Bu çalışmada, sayma öğretimi sırasında kullanılan nesnelere tercih düzeyinin, beş yaşında otistik özellik gösteren bir çocuğun kendini uyarıcı davranışları ve etkinlik performansı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bu çalışmada katılımcıya farklı nesne setleri arasından seçim fırsatları sunularak sayma etkinliği sırasında kullanılmak üzere en fazla, orta derecede ve en az tercih edilen nesnelere belirlenmiştir. Daha sonra da bu nesnelere dönüşümlü olarak sayma etkinliği sırasında

kullanılarak katılımcının kendini uyarıcı davranışları ve etkinliği doğru yapma oranı değerlendirilmiştir. Sonuçta, etkinliğin en fazla tercih edilen nesnelere yapılmasının, orta derecede ve en az tercih edilen nesnelere yapılmasına kıyasla, katılımcının kendini uyarıcı davranışlarını artırdığı, etkinliği doğru yapma oranını ise azalttığı görülmüştür. Ülke-Kürkçüoğlu (2007) tarafından yapılan çalışmada ise bu sonucun tam tersi olarak etkinlik içi ya da etkinlikler arası seçim fırsatları sunulduğunda otistik özellik gösteren katılımcılarda kendini uyarıcı davranışlar artmamış aksine hafifte olsa bir azalma olduğu belirtilmiştir. Bu konuda araştırmaların sınırlı olması nedeniyle seçim fırsatları sunmanın kendini uyarıcı davranışlar üzerindeki etkilerine ilişkin net yorumlar yapmak güçleşmektedir.

Özetle, içinde otizmin de yer aldığı gelişimsel yetersizlik kategorisi altında bulunan özür gruplarıyla yapılan çalışmalar ışığında, seçim fırsatları sunmanın davranış sorunlarını azaltan ve etkinlikle ilgili olma davranışlarını arttıran etkili ve bilimsel dayanaklı bir uygulama olduğu görülmektedir. Tüm bu anlatımlardan yola çıkılarak seçim fırsatları sunma uygulamalarının kullanımı ve yaygınlaştırılmasına ilişkin şu önerilerde bulunulabilir:

- Seçim fırsatlarını sunma uygulamaları bilimsel dayanaklı ve etkili bir uygulama olduğu için genel ve özel eğitim öğretmenleri tarafından eğitim ortamlarında kullanılması önerilebilir.
- Bireylere seçim fırsatları sunmak onlara sınırsız haklar sağlamaz, belirli sınırlar dahilinde bireylerin kendine ait kararlar vermesinde onları özgür kılar. Bu nedenle okul ortamlarında öğrencilere belirli konularda seçim yapma fırsatı vermek öğretmenlerin işini zorlaştırmaz aksine daha verimli bir sınıf atmosferinin oluşmasını sağlar. Okullarda eğitim programı kapsamında olan konuların içinde belirli etkinliklerde ve araçlarda alternatiflerin oluşturulması ve bu alternatifler içerisinden seçim fırsatlarının sunulması uygun olabilir. Böylece var olan müfredat programı öğrencilerin tercihlerine uygun hale getirilerek öğrencilerin daha istekli ve başarılı olmalarına katkı sağlanabilir.

- Özel gereksinimli bireyler (örneğin, gelişimsel yetersizliği olan ve otistik özellikler gösteren bireyler) için etkinlik içi ya da etkinlikler arası gibi çeşitli seçim fırsatları bire-bir ve grup öğretimi uygulamalarında kullanılabilir.
- Bazı seçim fırsatlarını sunmak diğerlerine göre daha verimli olabilir. Örneğin, etkinlik içi-arası seçim fırsatlarını sunmak etkinlik içi seçim fırsatı sunmaya göre daha verimli olabilir. Öğretmenler kendi öğretim koşullarını belirleyerek bu koşullara uygun olan seçim fırsatlarını tercih edip onları kullanabilirler.
- Kaynaştırma ortamlarında okulda görevli tüm personel tarafından uygulanan eğitim programının içerisine çeşitli seçim fırsatları gömülebilir ve öğrencilerin tercihleri doğrultusunda daha verimli bir eğitim ortamı hazırlanabilir.
- Seçim fırsatları sunma uygulamaları sadece öğretmenler tarafından değil, gelişim yetersizliği olan ve otistik özellik gösteren bireylerin anne-babaları, kardeşleri ve yakın çevredeki diğer kişiler tarafından bireyin içinde bulunduğu tüm ortamlarda kullanılabilir.
- Türkiye’de var olan üniversitelerin özel eğitim bölümlerinde lisans ve lisansüstü eğitim gören öğretmen adaylarına seçim fırsatları sunma uygulamasının yararları ve nasıl uygulanacağı bir ders kapsamı dahilinde okutulabilir.
- Seçim fırsatlarını uygulamak isteyen öğretmenlere ve ailelere rehber niteliğinde seçim fırsatları sunma uygulamasının da yer aldığı bilimsel dayanaklı uygulamaları anlatan yazılı bir doküman hazırlanabilir.
- Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlere ve özel gereksinimli çocukları olan ailelere seçim fırsatı sunma uygulamalarının önemi, yararları ve nasıl uygulanacağı konularında çeşitli seminerler verilebilir.

KAYNAKLAR

- Bambara, L. M., & Koger, F. (1996). *Innovations: Opportunities for daily choice making*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Bambara, L. M., Ager, C., & Koger, F. (1994). The effects of choice and task preference on the work performance of adults with severe disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis, 27*, 555-556.
- Bambara, L. M., Koger, F., Katzer, T. & Davenport, T. A. (1995). Embedding choice making in the context of daily routines: An experimental case study. *The Journal of the Association for the Severely Handicapped, 20*, 185-195.
- Beukelman, D. R., & Mirenda, P. (1998). *Augmentative and alternative communication: Management of severe communication disorders in children and adults* (2. baskı). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Brown, F. Belz, P., Corsi, L. & Wenig, B. (1993). Choice diversity for people with severe disabilities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 33*, 318-326.
- Carter, C. M. (2001). Using choice with game play to increase language skills and interactive behaviors in children with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions, 3*, 131-151.
- Chickie-Wolfe, L. A. (1998). *Effects of choice making on the adaptive behaviors of adolescents with emotional disturbance*. Yayımlanmamış doktora tezi, Vanderbilt Üniversitesi, Nashville, Tennessee, ABD.
- Cole, C. L., & Levinson, T. R. (2002). Effects of within-activity choices on the challenging behavior of children with severe developmental disabilities. *Journal of Positive Behavior Interventions, 4*, 29-37, 52.
- Dibley, S. & Lim, L. (1999). Providing choice making opportunities within and between daily school routines. *Journal of Behavioral Education, 9*, 117-132.
- Dunlap, G., & Liso, D. (2004). Using choice and preference to promote improved behavior. What Works Brief Series, Erişim 30/08/2004, <http://csefel.uiuc.edu>.
- Dunlap, G., Deperczel, M., Clarke, S., Wilson, D., Wright, S., White, R., & Gomez, A. (1994). Choice making to promote adaptive behavior for students with emotional and behavioral challenges. *Journal of Applied Behavior Analysis, 27*, 505-518.
- Dyer, K., Dunlap, G., & Winterling, V. (1990). Effects of choice making on the serious problem behaviors of students with severe handicaps. *Journal of Applied Behavior Analysis, 23*, 515-524.
- Field, S., Martin, J., Miller, R., Ward, M. & Wehmeyer, M. L. (1998). *A practical guide to teaching self-determination*. Reston, VA : Council for Exceptional Children.
- Foster-Johnson, L., Ferro, J., & Dunlap, G. (1994). Preferred curricular activities and reduced problem behaviors in students with intellectual disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis, 27*, 493-504.
- Green, C. W. & Reid, D. H. (1999). Reducing indices of unhappiness among individuals with profound multiple disabilities during therapeutic exercise routines. *Journal of Applied Behavior Analysis, 32*, 137-147.
- Green, C. W., Reid, D. H., Canipe, V. S., & Gardner, S. M. (1991). A comprehensive evaluation of reinforcer identification process for persons with profound multiple handicaps. *Journal of Applied Behavior Analysis, 24*, 537-552.
- Green, C. W., Reid, D. H., Rollyson, J. H. & Passante, S. C. (2005). Reducing indices of unhappiness among individuals with profound multiple disabilities during therapeutic exercise routines. *Journal of Applied Behavior Analysis, 38*, 221-233.
- Green, C. W., Reid, D. H., White, L. K., Halford, R. C., Brittain, D. P., & Gardner, S. M. (1988). Identifying reinforcers for persons with profound handicaps: Staff opinion versus

- systematic assessment of preferences. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 21, 31-43.
- Gunsalus, C. C. (2001). *The effect of choice on on-task behavior with learning disabilities in an inclusionary setting*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ball State Üniversitesi, Muncie, Indiana, ABD.
- Harding, J. W., Wacker, D. P., Berg, W. K., Barreto, A., & Rankin, B. (2002). Assessment and treatment of severe behavior problems using choice making procedures. *Education and Treatment of Children*, 25, 26-46.
- Jolivet, K. (1999). *Effects of choice making opportunities on the behaviors of students with emotional and behavioral disorders*. Yayınlanmamış doktora tezi, Vanderbilt Üniversitesi, Nashville, Tennessee, ABD.
- Jolivet, K., Stichter, J. P., Sibilsky, S., Scott, T. M., & Ridgley, R. (2002). Naturally occurring opportunities for preschool children with or without disabilities to make choices. *Education and Treatment of Children*, 25, 396-414.
- Katz, I. & Assor, A. (2007). When choice motivates and when it does not. *Educational Psychology Review*, 19, 429-442.
- Kearney, C. A., & McKnight, T. J. (1997). Preference, choice, and persons with disabilities: A synopsis of assessments, interventions, and future directions. *Clinical Psychology Review*, 17, 217-238.
- Kern, L., Mantegna, M. E., Vorndran, C. M., Bailin, D. & Hilt, A. (2001). Choice of task sequence to reduce problem behaviors. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 3, 3-10.
- Koegel, R. L., Dyer, K., & Bell, L. K. (1987). The influence of child-preferred activities on autistic children's social behavior. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 20, 243-252.
- Logan, K. R., & Gast, D. L. (2001). Conducting preference assessments and reinforcer testing for individuals with profound multiple disabilities: Issues and procedures. *Exceptionality*, 9, 123-134.
- Lohrmann-O'Rourke, S., Browder, D. B. & Brown, F. (2000). Guidelines for conducting socially valid systematic preference assessments. *The Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 25, 42-53.
- Martin, T. L., Yu, C. T., Martin, G. L. & Fazzio, D. (2006). On choice, preference and preference for choice. *The Behavior Analyst Today*, 7, 234-241.
- Moes, D. R. (1998). Integrating choice making opportunities within teacher-assigned academic tasks to facilitate the performance of children with autism. *The Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 23, 319-328.
- Morrison, K. & Rosales-Ruiz, J. (1997). The effect of object preferences on task performance and stereotypy in a child with autism. *Research in Developmental Disabilities*, 18, 127-137.
- Newman, B., Needelman, M., Reinecke, D. R. & Robek, A. (2002). The effect of providing choices on skill acquisition and competing behavior of children with autism during discrete trial instruction. *Behavioral Interventions*, 17, 31-41.
- Odom, S. L., Brown, W. H., Frey, T., Karasu, N., Smith-Canter, L. L., & Strain, P. S. (2003). Evidence-based practices for young children with autism: Contributions for single-subject design research. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 18, 166-175.
- Pace, G. M., Ivancic, M. T., Edwards, G. L., Iwata, B. A., & Page, T. C. (1985). Assessment of stimulus preference and reinforcer value with profoundly retarded individuals. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 18, 249-255.
- Parsons, M. B., Reid, D. H., Reynolds, J., & Bumgarner, M. (1990). Effects of chosen versus assigned jobs on the work performance of persons with severe handicaps. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 23, 253-258.

- Peck, S. M., Wacker, D. P., Berg, W. K., Cooper, L. J., Brown, K. A., Richman, D., McComas, J. J., Frischmeyer, P., & Millard, T. (1996). Choice-making treatment of young children's severe behavior problems. *Journal of Applied Behavior Analysis, 29*, 263-290.
- Peterson, S. M. P., Caniglia, C., & Royster, A. J. (2001). Application of choice-making intervention for a student with multiply maintained problem behavior. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 16*(4), 240-246.
- Reid, D. H., Emerson, J. M., & Green, C. W. (1999). A systematic evaluation of preferences identified through person-centered planning for people with profound multiple disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis, 32*, 467-477.
- Romaniuk, C., & Miltenberger, R. G. (2001). The influence of preference and choice of activity on problem behavior. *Journal of Positive Behavior Interventions, 3*, 152-159.
- Roscoe, E. M., Iwata, B. A. & Kahng, S. W. (1999). Relative versus absolute reinforcement effects: Implications for preference assessments. *Journal of Applied Behavior Analysis, 32*, 479-493.
- Salmento, M., & Bambara, L. M. (2000). Teaching staff members to provide choice opportunities for adults with multiple disabilities. *Journal of Positive Behavior Interventions, 2*, 12-21.
- Shevin, M., & Klein, N. K. (1984). The importance of choice-making skills for students with severe disabilities. *The Journal of The Association for the Severely Handicapped, 9*, 159-166.
- Shogren, K. A. & Turnbull, A. P. (2006). Promoting self-determination in young children with disabilities: The critical role of families. *Infants & Young Children, 19*, 338-352.
- Shogren, K. A., Faggelle-Luby, M. N., Bae, S. J., & Wehmeyer, M. L. (2004). The effect of choice-making as an intervention for problem behavior. *Journal of Positive Behavior Interventions, 6*, 228-237.
- Shriner, C. L. L. (2000). *Comparing the effects of teacher- vs. child- sequenced tasks on the behavior of young children with developmental disabilities*. Yayınlanmamış doktora tezi, Minnesota Üniversitesi, Duluth, Minnesota, ABD.
- Simpson, R. L. (2005). Evidence-based practices and students with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 20*, 140-149.
- Snell, M., & Brown, F. (2000). *Instruction of students with severe disabilities* (5.baskı). New Jersey: Prentice Hall.
- Spevack, S., Martin, T. L., Heibert, R., Yu, C. T. & Martin, G. L. (2004). Effects of choice of work tasks on on-task, aberrant, happiness and unhappiness behaviors of persons with developmental disabilities. *Journal on Developmental Disabilities, 11*(2), 79-97.
- Stafford, A. M. (1999). *Preference variability and the instruction of choice making with students with severe intellectual disabilities*. Yayınlanmamış doktora tezi, Georgia State Üniversitesi, Acworth, Georgia, ABD.
- Stafford, A. M., Alberto, P. A., Fredrick, L. D., Heflin, L. J., & Heller, K. W. (2002). Preference variability and the instruction of choice making with students with severe intellectual disabilities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 37*, 70-88.
- Treece, A., Gregory, S., Ayres, B., & Mendis, K. (1999). "I always do what they tell me to do": Choice-making opportunities in the lives of two older persons with severe learning difficulties living in a community setting. *Disability & Society, 14*, 791-804.
- Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2007). *Otistik özellik gösteren çocuklara bire-bir öğretimde etkinlikler içi ve arası seçim fırsatları sunmanın etkilerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

- Vaughn, B. J. & Horner, R. H. (1997). Identifying instructional tasks that occasion problem behaviors and assessing the effects of student versus teacher choice among these tasks. *Journal of Applied Behavior Analysis, 30*, 299-312.
- Watanabe, M., & Sturmey, P. (2003). The effect of choice-making opportunities during activity schedules on task engagements of adults with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 33*, 535- 538.
- Wehmeyer, M. L. (2003). Self-determination, vocational rehabilitation and workplace supports. *Journal of Vocational Rehabilitation, 19*, 67-69.
- Wehmeyer, M. L., Agran, M., & Hughes, C. (1998). *Teaching self determination to students with disabilities*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Wood, W. M., Karvonen, M., Test, D. W., Browder, D. & Algozzine, B. (2004). Promoting student self-determination skills in IEP planning. *Teaching Exceptional Children, 36*(3), 8-16.
- Zhou, L., Iwata, B. A., Goff, G. A., & Shore, B. A. (2001). Longitudinal analysis of leisure-item preferences. *Journal of Applied Behavior Analysis, 34*, 179-184.

YAZAR NOTU

Bu çalışmanın her aşamasında bilgi ve görüşlerini paylaşan, emeğini ve vaktini hiçbir zaman esirgemeyen, yoğun katkıları olan değerli hocam Prof.Dr. Gönül Kırcaali-İftar'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Summary

Providing Choice-Making Opportunities to and Its Effects on Children With Autism

Burcu Ülke-Kürkçüoğlu*

All people have a right to make decisions regarding their own lives. However, the opportunities to participate in determination and selection of events that affect their daily life are often limited for individuals with developmental disabilities. In recent years there has been a growing attention regarding increasing the opportunities for making choices and decisions that are available to these individuals. Therefore promoting and enhancing self-determination has become a significant issue for individuals with developmental disabilities. Self-determination is defined as ultimate goal of education to enable students to experience successful transition to adulthood and increase the quality of life. One of the most critical components of self-determination is choice-making because it enables people to exert control over their life and thereby choice-making enhances the quality of their life.

This article aims to provide information regarding what providing choice-making opportunities is why it is important, and how it can be implemented. Furthermore, it is aimed to discuss what the effects of this intervention are on behaviors of children with autism and finally make

suggestions for implementing choice-making opportunities and disseminating them.

CHOICE-MAKING

Choice-making provides individuals with autism and developmental disorders to make decisions in accordance with their preferences by making choices. Choice-making is defined as offering choices such as materials or activities to people to let them indicate their preferences, and then giving them access to the materials or activities they choose. Thus individuals can learn relationship between their actions and environmental outcomes of these actions.

A growing body of literature has supported potential benefits of allowing individuals with developmental disabilities make decisions. The benefits of choice-making intervention has been documented in studies showing reductions in undesirable behaviors, improvements in communication skills, increases in on-task behaviors and also increases in motivation. On the other hand, there are some arguments regarding whether individuals with developmental disabilities can make appropriate choices or not. In order to

---

* Research Assisstant, Research Institute For The Disabled, Eskişehir. E-mail: bulkekurkuoglu@anadolu.edu.tr

prevent inappropriate choices, it is necessary to teach them how to make effective choices.

Assessment of preferences and responses of individuals is needed to determine whether they make choices in accordance with their preferences or not.

THE CHOICE-MAKING PROCESS

Assessment of Preferences and Responses

Prior to provide choice opportunities, it is required to determine which stimuli are preferred as well as recognize the response which these individuals indicate as preference in order to make choice opportunities meaningful. There are three ways of assessing preferences. One of them is to present single stimuli such as asking preference for one item. The second one is to present paired stimuli such as asking preferences between two items. The third one is to present multiple stimuli such as asking preferences among multiple items.

Some individuals with developmental disabilities have difficulty indicating preferences due to limited skills. Therefore while assessing preference, individuals' ability to demonstrate preferences should be taken into account.

Possible Effects of the Choice-Making Process

Quality of Stimuli and Presentation of Stimuli

Quality of stimuli is significant to demonstrate that individuals make choices according to their preferences. In choice-making procedures choices are divided into four different groups according to their qualities. These are preferred, un-preferred, distracting and neutral stimuli. Choices are presented to individuals as combinations of these stimuli while choice opportunities are provided. These combinations of choices can have different effects on behaviors of individuals with autism.

Possible Effects of Choice Opportunities

There are various choice opportunities that can be used in the community and schools. The diversity of choice opportunities consists of choices within or between activities, choice to refuse, choice of with whom to participate, where and when.

Various choice opportunities can be embedded in daily school routines. There are two key points when choice opportunities are provided. First one is to determine educational needs of individuals with DD, teach how to make choices and demonstrate the environmental outcomes of choice-making. The second one is to determine the appropriate type of choice and number of choices according to the abilities and educational needs.

There are a number of studies examining the effects of providing choice opportunities. The findings and results of the studies have shown that providing choice opportunities is effective for individuals with developmental disabilities to decrease undesirable behaviors and increase activity engagements. In fact, there have been many studies that participants are individuals with DD including autism but there have been limited studies that participants entirely are individuals with autism.

RESEARCH ON THE EFFECTS OF PROVIDING CHOICE OPPORTUNITIES TO CHILDREN WITH AUTISM

Various teaching practices in educational settings are implemented to overcome difficulties that children with autism have and teach new skills. However, when examining relevant research in the literature, it has been seen that most of the interventions are not evidence based. Choice-making is one of the evidence-based practices for teaching children with ASD.

A growing body of research involving children with ASD has indicated that providing choice opportunities decrease undesirable behaviors such as aggression, disruptive behaviors, social avoidance, escaping task demands, and tantrums and also increase desirable behaviors such as on-task behaviors and activity performance.

RESULTS AND SUGGESTIONS

Providing choice-making opportunities as an evidence-based practice is a significant intervention that increases quality of life and supports independence of individuals with autism. Choice-making opportunities can be implemented in daily school routine and various types of choices, such as activity, item, place etc. can be provided. Actually

it is difficult to emphasize which type of choices can be most effective on behaviors of individuals with autism. There are two relevant research studies comparing the effects of choice opportunities, such as within, between, and within-between activities. The results of first study showed that within and within-between choices are more effective than between activities. On the other hand the second study findings demonstrated that there are no differences between these three types of choice opportunities in terms of effectiveness. However, both studies indicated that all three types of choice-making opportunities increase activity engagements and decrease activity rejections.

There has been many research studies involving children with autism and developmental disabilities and showing the effectiveness of choice-making on undesirable behaviors including self-

stimulatory behaviors of individuals with autism. However there are only two studies indicating what the effects of providing choice opportunities entirely are on self-stimulatory behaviors that individuals with autism often have. These studies resulted with different findings.

Finally, based on relevant research in the literature, it should be underlined that providing choice-making opportunities has positive effects on behaviors of children with autism as well as developmental disabilities. In the light of all explanations regarding choice-making opportunities, it is suggested that choice-making opportunities should be embedded in individuals' lives and applied by different people in all settings such as school and home.

